

УДК 911.3: 33:338.48

Рутинський М.Й.

Історико-географічні чинники розвитку Буркута – найдавнішого гірського курорту Галичини

Проведено ретроспективно-географічний аналіз специфіки становлення бальнеологічного курорту Буркут в Українських Карпатах. Згідно з теорією “життєвого циклу ТРС” прослідковано основні етапи еволюції курорту від одиничного приватного закладу сезонного типу до найпопулярнішого бальнеокліматичного курортного центру Українських Карпат. Розкрито причини занепаду та окреслено перспективи відродження гірського курорту.

Ключеві слова: курорт, оздоровчий профіль, історико-географічні чинники, рекреаційний потенціал.

Рутинский М.И. Историко-географические факторы развития Буркута – древнейшего горного курорта Галичины. Проведено ретроспективно-географический анализ специфики становления бальнеологического курорта Буркут в Украинских Карпатах. Согласно теории “жизненного цикла ТРС” прослежены основные этапы эволюции курорта от единичного частного заведения сезонного типа до популярного бальнеоклиматического курортного центра Украинских Карпат. Раскрыты причины упадка и очерчены перспективы возрождения горного курорта.

Ключевые слова: курорт, оздоровительный профиль, историко-географические факторы, рекреационный потенциал.

Rutyns'kyi Mykhaylo. Historical and geographical factors in the development Burkut – ancient mountain resort of Galichina. Conducted retrospective analysis of the specific geographical formation Burkut spa resort in the Ukrainian Carpathians. According to the theory of "life cycle TRS" traced the history and evolution of the resort from a single private institution to the most popular type of seasonal balneoklimatic resort center of the Ukrainian Carpathians. Reveals the causes of decline and outlined prospects for the revival of mountain resort.

Keywords: spa, a health profile, historical and geographical factors, recreational potential.

Постановка проблеми дослідження. Актуальність досліджень становлення й розбудови курортної сфери важлива для з'ясування сучасних закономірностей її геопросторової організації та для розуміння впливу соціально-економічних передумов і рушійних сил на розвиток мережі курортно-рекреаційних центрів західного регіону України в нових глобалізаційних умовах ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень з проблематики. Проблеми розробки питань історії розбудови курортного господарства західного регіону України займають в історичних та географічних дослідженнях українських науковців вагоме місце. Серед українських дослідників це коло питань найґрунтовніше розроблене представниками львівської і чернівецької наукових шкіл рекреаційної географії [9].

Основними цілями даної праці є історико-географічний аналіз сукупності первинних періодичних, фондових і наукових джерел австрійської та польської доби з метою виявлення суспільно-географічних закономірностей та специфічних рис еволюції курорту Буркут від одиничного приватного закладу сезонного типу до популярного бальнеокліматичного курортного центру Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методичною основою історико-географічного дослідження особливостей розвитку окремо взятого курорту оптимально служить концепція життєвого циклу ТРС. Згідно з даною концепцією, ТРС у хронологічному розвитку проходить через шість стадій: народження (відкриття), просування на ринок, активного розвитку, зрілості, стагнації та окремих проявів економічного спаду, занепаду чи реорганізації [8].

Майже ідеально “ілюструє” теоретичні положення даної концепції прадавній український курорт Буркут.

Буркут – це найлегендарніший у минулому і напівзабутий для сучасників бальнеологічний і кліматичний курорт, “загублений” у верхів’ї р. Чорного Черемоша серед важкопрохідних хребтів Гринявських гір майже під самим румунським кордоном за багато десятків кілометрів від обжитих людиною місць й інших населених пунктів. Саме в околицях цього села з землі б’ють джерела цілющих мінеральних вод, прозваних гуцулами “буркутами”. Одне з найвідоміших серед гуцулів джерел-“буркутів”, власне, й дало назву даному населеному пункту.

З історичних згадок, що дійшли до нас, відомо, що ще в XV столітті “винні” води з Буркута постачалися до столів можновладців Польського королівства та Молдавського князівства.

Історія ж становлення Буркута як оздоровниці бере свій початок з XVIII століття, коли німецькими лікарями-бальнеологами було виявлено цілющі властивості тутешніх мінеральних джерел. Відтоді шляхта Покуття й Поділля час від часу навідувалася в Буркут, де приймала мінеральні ванни під наглядом своїх лікарів.

На початку XIX століття австрійська влада офіційно визнала Буркут курортом і виділила засоби щодо облаштування його мінерального джерела.

Доктор геології Рудольф Зубер 1888 року підсумував свої багаторічні польові маршрутні дослідження Карпат і Передкарпаття у формі фундаментальних текстових коментарів до Геологічного атласу Галичини [7]. Основна увага у цій праці зосереджена на характеристиці геологічної і тектонічної будови терену та описі перспективних родовищ корисних копалин. Та поряд з цим Р. Зубер вказав на виходи в Карпатах, і зокрема в Буркуті, перспективних для бальнеологічного освоєння джерел мінеральних вод. Для сучасного дослідника доволі цінними є польові спостереження Р. Зубера щодо стану розвитку курорту Буркут у 40-і та 80-і рр. XIX століття, органолептичних і фізико-хімічних властивостей та особливостей розвантаження його трьох джерел-буркутів.

На с.55 праці Р. Зубера зустрічаємо перше (неодноразово запозичене пізнішими авторами) тлумачення етимології назви місцевих мінеральних вод: “...З угорської: bor – вино, kut – джерело; borkut = винне (квасне) джерело. Однак тутешні мешканці кажуть не “боркут”, а тільки “буркут” [7, s. 55].

Справжній період будівельного “буму” Буркут пережив у 20-і роки XIX століття. В ті часи центр курорту сформували понад п’ятнадцять новозбудованих гостьових вілл, зруб лазень для прийому мінеральних ванн, бювет, довкола житлової зони розчищено й ландшафтно впорядковано курортний лісопарк, а в ньому облаштовано мережу доріжок для оздоровчого терренкуру з відпочинковими альтанками та лавочками.

Буремні події революційної “весни народів” призвели до руйнації курорту. Курортна інфраструктура була повністю спалена австрійським військом у 1848 році під час придушення революційних заворушень, “аби ті будівлі не могли слугувати прихистком для прибуваючих з Угорщини повстанців-утікачів” [7, s. 55].

Новий етап розвитку курорту припав на 1851-1914 роки. З 1851 року територія курорту перейшла з приватної у державну власність австрійської монархії. Прогресивні австрійські урядники схвально поставилися до ідеї організації на базі місцевого джерела залізистих вуглекислих вод бальнеокурорту

за взірцем гірських курортів Тіролю і Штірії.

У 60-і роки XIX століття польські періодичні видання у Станіславові, Львові та Кракові анонсували відкриття першого кліматичного і бальнеологічного курорту у Східних Карпатах – Буркута. Проводячи порівняльні аналогії з Криницею – бальнеологічно-курортною “столицею” Західних Карпат – регіональна преса величала Буркут “чорногірською Криницею”. Медичне заключення щодо хімічного складу й бальнеотерапевтичних властивостей буркутської мінеральної води склав др. Петрицький. Інфраструктуру курорту склали лазні для прийому мінеральних ванн й декілька гостьових будинків, кожен з яких складався з двох кімнат.

У 1869 році найавторитетніший учений-бальнеохімік Галичини Теодор Торосевич зробив перше детальне наукове вивчення хімічного складу й оздоровчих властивостей буркутської мінеральної води. Результати дослідження були опубліковані на шпальтах львівської Народної газети [5] й стали предметом жвавого зацікавлення галицької громади. За хімічним складом вуглекисла залізиста вода “буркут” була віднесена до типу мінеральної води відомого німецького курорту Giesshübler (у XX столітті радянські бальнеологи, відповідно, віднесли її до типу кавказького курорту Боржомі).

За Т. Торосевичем, “води буркутські показані при таких захворюваннях: хвороби серця, спричинені і вроджені, малокрів'я, хвороби органів травлення, порушення обміну речовин, цукровий діабет, хвороби нервові, для загального оздоровлення організму” [5, s. 2].

Відродження курорту активізувалося у 80-і роки XIX століття. У популярному на ті часи туристичному путівнику А. Інлендер так характеризує стан курорту: “...нині завдяки старанням місцевої влади, місцина знову помітно відроджується. Зведено гостьовий пансіонат, спроектований на кілька родин, відремонтовано дорогу до Яворника та відреставровано лазні” [2, s. 65]. Впродовж літнього сезону опікати і консультувати курортників регулярно приїжджав лікар з повітового центру – с. Верховини.

Сотні рекреантів наприкінці XIX століття кожного літа вабило в “найвисокогірніший бальнеологічний курорт Польщі” Буркут унікальне поєднання його природних лікувальних чинників: вуглекислих залізистих вод для пиття і прийому мінеральних ванн, холодні купелі у кристалево-чистій воді р. Чорного Черемошу з метою загартування організму, фітонцидний мікроклімат вкритих хвойними пралісами Карпат, настої на гірських травах і специфічна молочно-кисла (т. зв. “туцувська”) дієта.

У 1884 році буркутський курорт складався з готелю на вісім апартаментів, їдальні та міні-заводу з розливу мінеральної води. “Тисячі пляшок, наповнених тією водою, вивозять кожного літа до навколишніх міст” – зазначав Ян Григорович [1, s. 10].

У 1897 році було збудовано нові бювети, ставки, приміщення для розваг. Буркут сягнув другого апогею свого розвитку, популярність його з кожним роком помітно зростала (свідченням чого є, зокрема, дані наукометричного аналізу динаміки згадок про Буркут у доступній на сьогодні періодиці та наукових виданнях того періоду – від 7 згадок у 1884 році до 68 згадок у 1903 році).

Фундаментального рівня наукові розвідки про лікувально-рекреаційний потенціал курорту Буркут наприкінці XIX століття з'являлися у найповажніших польських часописах, зокрема в “Лікарському огляді” (стаття “Кілька слів про

Буркут” Антона Петрицького), “Пам’ятках Татранського товариства” (напр., стаття Леопольда Вайгля “Про Буркут і чорногірські озера”) тощо [3, 6].

Прочитуємо Антона Петрицького: “Буркут має чудове розташування, серед неозорих пралісів смерекових та трохи букових і яворових, над Чорним Черемошем, біля підніжжя Чорногори, на сонячній поляні, захищений від вітрів. Поблизу лежить озеро Шибене. Клімат підальпійський, проте винятково лагідний, а навіть теплий, як на таку височінь. Повітря чисте, без пилу...”

Буркут володіє джерелами чистої вуглекислої залізисто-гідрокарбонатної (залізо, арсен, сірка) води зі значною часткою вуглекислоти. Є то одне з найцінніших джерел не тільки в Польщі, але й в Європі” [3, s. 93].

З огляду на умови комфорту й складнощі комунікації Буркут оминали своєю увагою представники польської аристократії. Від самого початку оздоровниця позиціонувала себе на ринку рекреаційних послуг як недорогий курорт для середнього класу, максимально наближений до цілющих сил первозданної природи Карпат. А з огляду на збереженість у “відірваному” від цивілізації селі самотньої гуцульської автентики, Буркут в кінці XIX – на початку XX століть, поряд з Криворівнею, став одним з улюблених місць відпочинку української інтелігенції.

Влітку 1901 року на курорті Буркут більше сорока днів лікувалася від туберкульозу Леся Українка, супроводжував геніальну поетесу фольклорист Климент Квітка. У Буркуті Леся Українка, наснажена дикою красою й потугою карпатської природи, в перервах між лікувальними процедурами натхненно працювала над творами “Одержима”, “В пуші” та ін., багато часу проводила у спілкуванні зі старими гуцулами, збирала та опрацьовувала нові зразки українського фольклору.

Саме в цьому куточку Карпат народилися цикли лесиних поезій „Хвилинки” і „Ритми”, десятки не менш опоетизованих “перлин” епістолярного жанру, розпорошених у листах до рідних і близьких Лесі людей. Наведемо лише одну цитату з листа Лесі Українки батькові: „Навкруги лише дерева і папороть, пташки співають, Черемош шумить, а з ним наперебій той самий залізистий потічок, який Буркутом називається... Якщо я тут не поправлю здоров’я, то вже не знаю, який мені ще клімат потрібен”.

Буркут став місцем взаємозбагачуючого творчого спілкування двох непересічних подвижників українського народу – Лесі Українки й Івана Франка. Саме в Буркуті влітку 1901 р. К. Квітка записав з вуст Каменяра цілу низку галицьких народних пісень (32 невідомі раніше народні пісні з нотами). А в душі Івана Франка враження від перебування в Буркуті “вилилися” у цикл тонкої сентиментальної лірики “Буркутські станси”.

Подальший розвиток курорту було перервано Першою світовою війною.

У період між I та II світовими війнами у Галичині відпочинково-курортний, літниськовий та туристичний рух набув неабиякої масовості. В суспільстві невпинно зростало зацікавлення рекреаційними можливостями Буркута як бальнеокліматичного курорту та відправної бази для занять активним гірським туризмом.

У міжвоєнний період XX століття інфраструктуру курорту Буркут складали:

- зруби-бювети\$
- державний гостьовий будинок з кількома приміщеннями для прийому

мінеральних ванн та аптекою;

- кілька приватних гостьових вілл;
- лісничівка фундушу Скарбка;
- бібліотека з кімнатою-читальною;
- обладнаний пляж і спортивно-човнова станція на р. Чорному Черемоші;
- ставок для розведення форелі і рибалки;
- інсоляторій з лежачками для прийому сонячних ванн;
- тенісний корт, гойдалка, плац для активних ігор і вечорових танців на

свіжому повітрі, поле з гімнастичними снарядами, розчищений схил для зимового катання на лижах;

– малі декоративно-архітектурні форми ландшафтно-курортного благоустрою (відпочинкові альтанки, зміцнені сходинами з набитих дерев'яних цурпалків стежки для гірських теренкурів, панорамно-оглядові майданчики на горах Лукавиця, Ледешул і та ін.) [4, 9].

Курорт Буркут за польської доби функціонував уже цілорічно: літній сезон тривав від 1 червня до кінця вересня, зимовий – з 1 жовтня до кінця березня. Влітку спеціальний курортний автобус курсував за маршрутом Ворохта – Буркут.

За польського врядування дирекцією Служби здоров'я MSW спільно з повітовою адміністрацією розроблялися амбіційні плани з повноцінного відродження легендарного найвисокогірнішого курорту Польської республіки. Однак, бракувало коштів та зацікавлених інвесторів.

Так, скажімо, з метою налагодження зручної для туристів комунікації у цей найвіддаленіший закуток Гуцульщини влада Станіславовського воєводства у 20-і рр. XX століття планувала прокладання дороги Гринява – Копілаш, але через брак державних дотацій ці плани так і залишились на стадії проектної документації. Основний потік відпочиваючих у першій половині XX століття добирався до Буркута у бричках чи верхи на конях-“гуцуликах” традиційним плаєм з с. Гриняви через перевал Ватонарку і полонину Лукавицю.

Відтак, Буркут залишився “в тіні” рекреаційного освоєння краю і перебував у стані стагнації.

Пояснення цього феномену криється в тому, що в тогочасному класовому суспільстві престиж відпочинку на класичних бальнеологічних курортах був на порядок вищим, ніж літникарство. Класичні (тобто такі, що зберігали елементи давнього аристократичного лоску) підходи до організації курортного сервісу і курортного дозвілля разюче вирізняли бальнеокурортні центри Галичини від решти відпочинкових поселень з їх провінційно-сільською атмосферою та обмеженими можливостями культурного дозвілля й спілкування у колі достойників. Саме такими центрами вакаційного дозвілля і родинного спілкування представників здебільшого вищих соціальних верств тогочасного суспільства (аристократія, офіцерські чини, чиновники, юристи, підприємці та творча інтелігенція) у 20-30-і рр. XX століття були провідні галицькі бальнеокурорти – Трускавець, Моршин, Великий Любін, Немирів, Шкло, Черче, Косів (курорт д-ра Тарнавського) і Делятин.

У радянську добу спроби відродити у с. Буркуті повноцінний курорт зіштовхнулися з тими ж лімітуючими обставинами: брак суспільного зацікавлення та планових державних інвестицій.

Реалії сьогодення. Занедбане й напівзабуте верховинське село Буркут лежить в мальовничій місцевості, яка так вабила Лесю Українку, Ольгу

Кобилянську, Івана Франка, Василя Стефаника... Село розташоване на дні глибокої долини на висоті 1012 м над рівнем моря і оточене лісистими схилами гір. У підніжжі однієї з них б'є легендарне мінеральне джерело, цілющу воду якого у XIX столітті розпродували в аптеках Львова, Кракова, Варшави, Відня, Парижу.

Після катастрофічного паводку 2008 року дороги на Буркут практично не існує. Нині давня курортна столиця Гуцульщини, слава про яку лунала від Львова до Відня, перетворилася на знелюділу руїну-пустку, яка справляє гнітюче враження на поодиноких туристів. Навіть завод з розливу мінеральної води "Буркут" покинули напризволяще – розвалюватися під впливом природних стихій. І таке ставлення влади й потенційних інвесторів до унікальної місцини з цілющими вуглекислими водами типу "Боржомі" попросту дивує. Тим паче, що весною-літом Буркут обирають базою для старту сплаву Чорним Черемошем сотні професійних рафтингістів і туристів-екстремалів.

1. Gregorowicz Jan Kanty. Przewodnik dla zwiedzających Czarnogórę położoną w powiecie Kossowskim / J. Gregorowicz. – Kraków, 1881. – 72 s. 2. Inlender Adolf. Przewodnik ilustrowany po c. k. austr. kolejach państwowych: na szlakach: Lwów-Krasne-Podwołoczyska, Krasne-Brody, Lwów-Stanisławów-Kołomyja-Śniatyn-Czerniowce, Kołomyja-Słoboda rungurska, Kołomyja-Kniaźdwór, Stanisławów-Buczacz-Husiatyn, Stanisławów-Woronienka, Koleje Podolskie / A. Inlender. – Wieden: Drukiem i nakładem drukarni i zakładu artystycznego "Steyrermühl", 1892. – 98 s. 3. Pietrzycki Ant. Kilka słów o Bukucie / A. Pietrzycki // Przegląd lekarski, czasopismo tygodniowe, wydawane w Krakowie. 1881. s. 92-113. 4. Przewodnik po uzdrowiskach i letniskach polskich / Pod. red. Czesława Rokickiego. – Warszawa: Nakładem Cz. Rokickiego, Wyd. 3. – 1928. – 193 s. 5. Torosiewicz T. O wodzie lekarskiej Burkut zwanej / T. Torosiewicz. – Odbitka z Gazety narodowej. Lwów, 1869. N. 100. – 4 s. 6. Wajgiel Leop. O Burkucie i jeziorach czarnohorskich / L. Wajgiel // Pamiętnik Towarzystwa tatrzańskiego. – Kraków, 1880. T. V, s. 60-73. 7. Zuber Rudolf dr. Atlas geologiczny Galicyi. Tekst do zeszytu drugiego (Nadwórna, Mikuliczyn, Żabie, Kuty, Krzywórnica, Popadia-Hryniawa) / R. Zuber. – Kraków, 1888. – 140 s. 8. Рутинський М.Й. Концепція "життєвого циклу" територіальної рекреаційної системи у сучасному теоретичному арсеналі рекреаційної географії / М.Й. Рутинський // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. 2010. Вип. 38. С. 310-317. 9. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: Монографія / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 440 с.